

Літературна критика

Анатолій Шпиталь

ПЕРША СПРОБА – І ДОСИТЬ ВДАЛА

[Віленський Ю. Віктор Некрасов. Портрет життя. – Київ: Дух і літера, 2018. – 323 с.]

Заголовок рецензії підказав сам автор, написавши в передмові, що “ця книжка – фактично перша спроба цілісного життєпису Віктора Некрасова, перший нарис героїчної епопеї його буття”. Справді, уже вийшло кілька видань спогадів про В. Некрасова, фактично надруковане все, що він написав. Велика частина архіву письменника зусиллями його старого друга, журналіста Гр. Кіпніса перевезена з Парижа до Києва; нині він зберігається в Центральному державному архіві літератури і мистецтва України. Дане видання – це вже якоюсь мірою третій варіант життєпису, попередні виходили в 2001 і 2016 роках. І ще такий важливий момент: лікар-фтизіатр Юрій Віленський, тоді двадцятилітній студент медінституту, пише про рятівну роль матері Віктора Некрасова у своїй долі: вона знайшла ті перші десять грамів стрептоміцину, які повернули юнака

до життя. Але лише побачивши свою лікарку на прогулянці з відомим йому за фотографіями письменником, зрозумів, що та лікарка – Зінаїда Миколаївна Некрасова – мати його улюбленого письменника. І от прочитавши все, написане В. Некрасовим, попрацювавши над його літературним архівом, що поглибило й розширило книжку, Ю. Віленський став на кілька кроків ближче від багатьох, хто писав про письменника, саме щодо розкриття феномену цього автора, чию повість “В окопах Сталінграда” в американській критиці назвали найкращим прозовим твором про Другу світову війну. Так, цей “Портрет життя” вийшов композиційно дещо сумбурним, але як вкласти в прокрустове ложе тексту таке складне й таке трагічне життя, де доля і творчість зв’язані намертво? Згадаємо точні рядки С. Довлатова: “Громадська біографія Віктора Некрасова – парадоксальна. Вурдалак Йосип Сталін нагородив його премією. Зайдиголова Микита Хрущов виганяв з партії. Посередній Брежнєв видворив з СРСР. Чим ліберальніший вождь, тим Некрасову більше діставалось”.

Звичайно, центральним розділом книжки Ю. Віленського є розділ “Крізь вогонь війни”, де він скрупульозно досліджує як повість “В окопах Сталінграда”, так і все, що зв’язано з її написанням, а потім – літературну долю цього твору в літературному процесі. “Я все цитую і цитую цю прозору прозу, відчуваючи

подих бою. Майстерність, якої не бачиш – найвища її оцінка. Віктор Некрасов відтворив лихоманку бою понад півстоліття тому. Але все постає так близько і чітко”. Відчувається якась залюбленість автора книжки і у В. Некрасова, і в його тексти. Недаремно ж Ю. Віленський наголошує, що його робота – не якийсь літературознавчий аналіз спадщини письменника, а радше вінок захоплення. “І завдання моє полягало в спорудженні – з цеглинок преклоніння – цілісної будови пам’яті, з нагадування, що Віктор Некрасов – славний син України, вічний киянин”.

До “києвоцентризму” В. Некрасова ми ще повернемося, а от скрупульозність збирання матеріалу щодо “Окопів...” гідна поваги. І всі перипетії щодо першої публікації, ролі В. Вишневського, редакційні прохання дати “більше Сталіна”, а потім, у часи М. Хрущова, – викреслити навіть згадку про нього – усе зібрав автор. І такі деталі. Журнальний варіант благословив сам Сталін, не можна чіпати жодного слова. А редактори різали і самі вписували. У “Знамени” (1946 р.), про Сталіна: “Да он всех наперечет знает – кто чем дышит. И каждый бугорок, каждую кочку облазил. А у него что? Карта. А на ней флажки. Иди разберись. И вот смотри – держит всех нас”. Редактори в наступних виданнях викреслили “кто чем дышит” – це ж розмова бойових офіцерів, а не особистів. Потім замінили “держит нас всех” на “держит же, держит”. І дописали: “Весь фронт держит... И до победы доведет. Вот увидишь, что доведет”. А В. Некрасов вірив, що його твори не чіпають, і лише в Парижі дізнався про таке “редагування”.

Не залишив поза увагою Ю. Віленський і те, що вже пізніше, через роки, про повість пильні критики писали: це “окопна правда” (а що, в Генштабу правда інша? – А. Ш.), “кочка зору”, “реалізм на підножному кормі”, “не показав, які сили нас привели до перемоги” (і це вони про “Окопи...” – А. Ш.). А коли автор переходить до дорожніх нотаток, то не забуває й важкий шлях публікації, і М. Стуріа з його пасквілем “Турист із тростинкою”, і надричний крик М. Хрущова “Це не той Некрасов!” на зустрічі з інтелігенцією країни. Аналізуючи ці нотатки, Ю. Віленський наголошує на спостережливості В. Некрасова, його вмінні вичленити головне, не впадати в описовість. “Як завжди, зачаровує вільний композиційний стиль автора, простота, але точність слів, легкість переходів, цікавість оповіді, коли ерудиція очевидна, натомість її не відчутно, вона не випинається, тут щось зовсім своє...”, – пише Ю. Віленський і резюмує: “Написано жваво, без штампів і канонів, образно і точно”. За це й били. І було визначення, що Некрасов – по той бік окопів... І лише після правління М. Хрущова кілька років (1964 – 1969) була більш-менш сприятлива атмосфера для творчості. Тоді ж був надрукований в “Новом мире” фактично прощальний цикл “У житті і в листах” – про людей, дорогих самому письменнику. І, як точно підмітив Ю. Віленський, це й портрет автора в обрамленні незвичайних зустрічей.

Не залишились осторонь розгляду повісті В. Некрасова “У рідному місті” і “Кіра Георгіївна”. У першій він підняв страшну тему окупації, коли мільйони людей опинились “під німцем” і як це потім ламало їхні долі. А “Кіра Георгіївна” має власний код – речення: “Все це відбувалося у тридцять шостому році. Через рік Вадима арештували”, – і воно дає отой камерний настрій усьому твору, де немає голосних фраз, а тільки проходять перед нами долі людські, особливо ж долі реабілітованих. У 1961 р. В. Некрасов уперше в СРСР порушив цю тему...

“Віко, як тобі у Парижі?” – розділ, який Ю. Віленський починає із прощання письменника із друзями. Еміграція, витиснення за кордон, позбавлення громадянства. Але тут написані “Записки роззяви”, “Погляд і дещо”, де подана літературна панорама літературного Києва, згадано багатьох шанованих і

нешанованих письменників, де ніби компасною стрілкою відлічені полюси – Олександр Корнійчук – Іван Дзюба. “А Київ? Твій рідний Київ? Скучив за ним? Ні, не скучив. За людьми – так, за Славком Глузманом і Леонідом Плющем, за багатьма друзями. Я розлюбив його, тому що він розлюбив мене”. Гірко написано. А щодо киевоцентричності – це перший розділ книжки Ю. Віленського “Києве, любий Києве”, де найбільше прорвалося авторське, яке він сам назвав “напівплач, напівзахват”. Київ Віктора Некрасова – це не лише “Дім Турбіних”, про господарів якого М. Булгаков залишив недобру пам’ять. Не знав, певно, Ю. Віленський розвідки О. Забужко про Василя Павловича Листовничого, лише інтуїтивно написав: “У всякому разі, Листовничий, господар дому, і “Василиса” були різними людьми”. Ми ж додамо: “О, ще й якими різними!” Це була людина, якою мав би пишатися Київ.

Детально розглянув Ю. Віленський і “Саперліпопет, або Якби та якби в роті вирости гриби” (чомусь написано “на голові”, а не “в роті”...). Цю річ не можна переповідати, там грає кожне речення, кожне слово, і добре, що автор добре-таки цитує твір. І ще маленька деталь, підмічена автором. В. Некрасов пильно стежив за війною в Афганістані, особливо ж його вражала “радянська пишуча братія”. Безсоромно брешуть, і що найстрашніше, брехня ця промовляється не через зціплені зуби, а з цинічною “щирістю”, “із захватом”. Це ж просто геніально – одним реченням охарактеризувати російські ЗМІ останніх років! Дійсно, “із захватом”.

Уже в Парижі В. Некрасов написав, що доля української літератури – одна з найстрашніших доль літератур світу. А як би він зустрів українську незалежність у 1991 р.? І на це є пряма, щира, саме “некрасовська” відповідь: “Я ніколи не говорив з ними (друзями, фронтовиками – А. Ш.), а вони зі мною, про “незалежність”, але якщо вона їм та їхнім дітям потрібна, я теж за неї. Я як народ. Що ВІН скаже”.

У цій загалом гарно написаній книжці є один момент, на який треба звернути увагу. Якось дивно, що тут перекладено назви відомих періодичних видань і видавництв. Журнали “Новий світ”, “Знамено”, газета “Тиждень” (відома “Неделя” – А. Ш.), видавництво “Радянський письменник”... У Москві був “Советский писатель”, у Києві “Радянський письменник”, потім “Військвидав” замість московського “Воениздата”... Але це побіжні зауваження, сама ж книжка Юрія Віленського, вперше видана українською мовою, розглядалася її автором як необхідна закономірність дати повну біографію письменника. Колись на партзборах одного з районів Києва вирішили: “Виключити Віктора Некрасова з КПРС за те, що дозволив собі мати власну думку, яка не збігалася з лінією партії”. У нашому ж випадку, взявши собі на допомогу іронію В. Некрасова, якою він володів блискуче, можна сказати, що думки рецензента збігаються з думками автора книжки і маємо лише дякувати йому за таку велику й потрібну роботу.

Отримано 13 червня 2018 р.

м. Київ

